

A PÁPAI NEMZETŐRSÉG 1848 TAVASZÁN

BEVEZETÉS

Közismert tény, hogy Pápa mezőváros levéltára többször elpusztult, s eközben megsemmisültek az 1848/49-es forradalom és szabadságharc helyi eseményeit dokumentáló jegyzőkönyvek és jegyzőkönyvi irományok is. Ráadásul ezeket az iratokat még azok sem vették kézbe, kiknek módjuk lett volna rá, így a város történetét tárgyaló munkák szegényes forrásbázison alapuló, egyoldalú képet mutatnak.

Annál nagyobb jelentőséggel bírnak azon kéziratok, melyeket a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének könyvtára őriz. Közülük is kiemelkedik a helyi nemzetőrség szervezésének bőséges emlékanyaga, benne a szinte páratlan összeírássorozat, melynek rendszerezésével, statisztikai elemzésével lehetővé válik egy tény-pilléreken nyugvó fejlődési ív megrajzolása.¹

A pápai nemzetőrség felállításáról, első hónapjairól mindaddig szinte csak az említés szintjén esett szó,² még Urbán Aladár is alig foglalkozik velük, a pápai polgárőrség létezéséről pedig nem is tud,³ így talán nem lesz érdektelen ezek részletes bemutatása, gazdagítván ezzel is a nemzetőrség szervezésének országos összképét.

A PÁPAI NEMZETŐRSÉG MEGALKULÁSA

A pesti forradalom híre március 16-án, a késő délutáni órákban ért Pápará.⁴ Hogy a város egyszerű polgára miként reagált erre, s hogy volt-e netán olyan is, aki nem repesett az örömtől, arról a szemtanúk nem tudósítanak. Annál inkább a fényes külsőségekről, melyek felébresztették a polgárok nemzeti érzését: trikolor zászlón, szalagon, kokárdán, díszes egyenruhájú polgárok puskákkal, fekete mentés diákok karddal az oldalukon, a piactéren Kossuth kivilágított arcképe és fáklyás felvonulás, a háttérben lányok, asszonyok kipirult, aggódó arca, közben elragadtatott ünnepi szónoklatok, majd a vörös bor s a somlói fehér a vendéglőkbe, kocsmákba szétoszló ünneplők kezében, végül a diákság gyerekes, mégis ijesztő terrorja a kivilágítatlan ablakok alatt.⁵

Az „örömnüep” hangadója a bencés gimnázium, s kiváltképp a református kollégium diáksága volt, kik annál is szívesebben azonosultak a forradalmi jel-

szavakkal és követelésekkel, mivel a hírek szerint a pesti forradalom vezetői is éppen az ő volt iskolatársaik – Petőfi és Jókai – voltak. A kedélyek reggelre kelve se csillapodtak le, sőt, valami feszült nyugtalanság s roppant tenniakarás hatotta át őket.

Másnap a református főiskola tanácsa megpróbálta kordába terelni az elszabadult érzelmeket, megbízván az intézmény igazgatóját, hogy önként jelentkező diákokból szervezzen „társaik békés viseletére ügyelő őrsereget”!⁶ A tervet a diákság nem méltányolta, ők „többre” tekintettek, s a pesti „12 pont” járt a fejükben. Sajtószabadság és nemzeti őrsereg! A főiskola nyomdáját majd csak két nap múlva hagyják el az első szabad sajtótermékek, a Nemzeti dal s a „Mit kíván a magyar nemzet”, de a város nemzetőrségének szervezése már március 17-én kezdetét veszi.⁷

A szerveződő nemzetőrség gerincét, akárcsak Pesten, Pápan is a polgárőrség alkotta.⁸ Itt főképp a kék egyenruhás polgári őrszázad látszott alkalmasnak erre a feladatra, mivel ezen egység felállítása óta magyar egyenruhával, s magyar vezényleti nyelvvél dicsekedhetett.⁹ Ráadásul valamirevaló fegyverekkel is csak ők rendelkeztek, így az esetleges rendzavarás esetén is csak rájuk lehetett volna számítani.

A polgárőrség díszes századaihoz csatlakozott most a fellelkesült diákság, hogy segédkezet nyújtsanak a rendfenntartásban. Csatlakozhattak néhányan a polgárok közül is, mert a megye első ideiglenes nemzetőrsztagát már március 18-án sikerült Pápan felállítani.¹⁰ Az összeírás után az önkéntesek esküt tettek, majd szolgálatba léptek. Jóllehet ekkor még inkább a gombamódra szaporodó rémhírek, s nem a hús-vér ellenség fenyegették a közrendet, a felállított nemzetőrségek országszerte szolgálatba léptek.

Pápan is ekkor, március 18–19-én vehette kezdetét a város éjszakai rendjére és nyugalma felügyelő járőrözés, melyet a polgárőrség a diáksággal közösen végzett.¹¹ A diákok külön nemzetőrsztagot alkottak, már csak azért is, mert fegyverük – szemben a polgárőrséggel – kezdetben nem volt. Előbb műkedvelő előadások díjaiból próbáltak néhányat beszerezni,¹² majd Esterházy gróf fegyvertárából kaptak kiustrált inszurgens kardokat. Különállásuk csak néhány napig tartott, addig külön vezére volt a diákoknak és a polgárságnak.¹³

Fegyelmi rendszer

Melly a pápai ideiglenes Nemzeti Őrsereg művez tartása végett az állandó választmány által megállapított.

1. A ki a nemzet-őrségi tagok közül a mustrán, gyakorlaton — az alapszabályokba megállapított kivételek esetében kivülegyebkor — meg nem jelenik, — 30 ezüst krara; a ki pedig későn jelenik meg, 15 e. krara, — a másodszori elmulasztás esetében pedig kétszeresen büntetetik; — harmadszor pedig, mint az őrsereg érdemtelen tagja, diszjelsitől megfosztatván, *nyilvánosan* kitérítetik.

2. A ki az őrállásra meg nem jelenik, vagy maga helyett az őrseregből vagy fegyveres polgárságból senkit nem helyettes, 1 ezüst fira; — a ki boros fővel jelenik meg 40 e. krara; a ki pedig az őrállásra jelenend meg boros fővel, szüve 1 e. fira; ismétlés esetében pedig kétszeresen büntetetik; harmadszor pedig a fentebbi mód szerint kitérítetik.

3. A ki a lárna jelre (melly az őrag barangnak — nem félreversé — mert ez tűzi lárna jel — hanem rendes módoni meguzása, és e' mellett dob pörgés leend) az őrtanyán helyes ok nélkül szonnal meg nem jelenik, 6 e. fira büntetetik.

4. A ki szolgálai ideje alatt felsőbbfel éránt goromba vagy engedellen, az a vétéség fokozatához képest 1 e. forinttól 30 fira büntetetik; fent maradván a megsérteti által követhető magán kereset utja, nagyobb vétéség esetében pedig a rendes bün-perbeli eljárás.

5. A ki őrállását elhagyja, 6 e. fira, ismétlés esetében két annyira büntetettvén, ekkor egyszermind a fentebbi mód szerint kitérítetik.

6. Kinek fegyvere használhatlan kaban van, vagy töltése — annak kioszlása után sem leend — azt azon büntetés éri, mely intebb a meg nem jelenés esctére szabott.

7. A ki bár hova kirendelve megjelenik ugyan, de idő előtt bünct eltávozik, úgy büntetetik, mintha meg sem jelent volna.

8. A ki gyakorlat és szolgálai ideje őrseregből távozik, az előzőszámbeli vétéségek elkövetésére csábítja, az ahöz képest, mindehlyről s mily alkalmakkal csábított, ... tségekre fentebb meghatározott büntetéseket, szorosán fogja szenvedni; mint szinte azok, kik magokat elcsábíttatni engedtek, egyszerre vétéségi díjít-fizetnek.

9. Mind ezen vétéségek esetében meghatározott pénzbeli büntetések, a tisztekre kétszeresen, az altisztekre pedig felényivel szaporítva alkalmaztatnak.

10. A ki valamely erkölcselenséget, verekedést, tolvajságot, szoval olly vétés vagy botrányos tettet követ el, mely az őrsereg, s annak egyes tagjai becsületével meg nem fér, — az, szinte a fent irt módon kitérítetik.

11. A ki veszedelem idején lázit, szonnal megfogattassék, s mint a közbátorság veszedelmes háborítója, a rendes törvényhatóságnak adassék által.

12. A büntető hatóság, az őrnagy által összehívandó egy első kapitányból, egy hadnagyból, két altisztből, és két közvitészből álland; fent maradván a vádlottnak, hogy ezen hatóság egyik vagy másik tagja ellen törvéyes kifogást tehessen.

13. Minden kiállítás alkalmával, mindenki lehető tisztán és rendesen jelenjen meg.

14. Vész idején mindenki sietve a' vandes őrtanyán tartozik fegyveresen megjelenni.

15. A meg nem jelenés büntetését a betegek és hon nem lévők felmentetnek, minden egyéb esetekben a meg nem jelent egyén, magát őrnagy urnál igazolni tartozván, ha mentése törvényesnek nem találtnék, el hg marasztaltatni. Az 50 éven felüliek őrállásra magok helyett nemzeti őrt vagy fegyveres polgárt állíthatnak.

a' választmány rendelkezéséből

Martonfalvay Elek m.k.

Jegyző.

1. ábra. A pápai nemzetőrség fegyelmi rendszere
Abb. 1. Disziplinordnung der Nationalgarde in Pápa

Már ekkor létrejöhetett a néhány nappal későbbi említésből ismert „nemzetőrségi bizottmány”, mely a pápai kerületi választmány megalakulásáig irányította a nemzetőrség szervezését. Tagjai a polgárőrség főtisztjei, a város előljárói, a református főiskola politizáló tanárai lehettek, s néhányan a megyei tisztségviselők közül, mely utóbbi csoport később teljesen magához ragadta a kezdeményezést. Ez a magát „közbatársági tanácskozmány”-nak is nevező testület március 21-én tette közzé felhívását, melyben a nemzetőrségi sorozásról rendelkezett: toborzóbizottságot állítottak fel a megyeházán, a lakosságot pedig belépésre buzdították.¹⁴

A pápai kerületi választmány, melynek felállításáról a Veszprém megye középponti választmányának március 25-i ülése rendelkezett, március 26-án tartotta alakuló ülését a pápai megyeházán. A 25 fős képviselőtestület törzsét a megye által delegált 10 fős csoport (benne a városbíró, a városi jegyző, a járási főszolgabíró, s több, megyei táblabíró) alkotta, Szakonyi Lajos főszolgabíró elnöklete alatt. Helyben szavaztak bizalmat az egyházak, a városi magisztrátus, a református főiskola, s a táblabírói kar több képviselőjének – valószínűleg az eddigi bizottmányi tagoknak. A kerületi választmány a megyei választmánynak alárendelten működött, s hogy munkáját folyamatosan végezhesse, érvényes határozathozatalhoz elég volt 8 tag s az elnök jelenléte. Operatív, végrehajtó testület volt, mely a felsőbb rendeletek helyi megvalósításának tervét dolgozta ki. Legfontosabb feladata a nemzetőrség tervszerű fejlesztése volt.¹⁵ Ennek érdekében már az alakulás napján kiadott egy újabb felhívást a nemzetőrség további gyarapítására.¹⁶

Már az alakuló ülésen is felmerült egy probléma, mely sokáig nem nyert megoldást, nevezetesen: a zsidók nemzetőri szolgálata. Természetesnek tekinthető, hogy az a zsidóság, mely asszimilációja során erősen magyarosodott,¹⁷ most részt kívánt venni a nemzetőrség megalakításában, hogy legalább ezen keresztül részesüljön a forradalom kivívta jogegyenlőségben. Pápán annál is erősebb volt e törekvés, mivel a lakosság közel 20%-át alkotta a zsidóság, mely gazdasági súlyához mérten szeretett volna a politikai jogokból is részesedni.

A pápai kerületi választmány március 26-i ülésén éles vitát váltott ki a zsidók önkéntes ajánlkozása. A kézművesek némelyike tettelegességgel fenyegetőzött, a mérsékeltbbek elfogadták ugyan a zsidók jelentkezését, de kikötötték, akkor alkossanak külön zászlóaljat.¹⁸ A választmány végül is engedett a polgárság antiszemizmusa, s visszautasította a zsidók ajánlkozását. Eljárása teljesen összhangban volt az országos eseményekkel, ugyanebben az időben utasították vissza a pesti és a győri zsidóság hasonló kérését is.¹⁹ A pápai zsidók, hogy ezek után is megmutassák az új rendszerrel szembeni bizalmukat, 156 ezüstre forintot ajándékoztak a nemzetőrség kasszájába. Ezt

már senki sem utasította vissza, köszönettel elfogadták és felhasználták.²⁰

A zsidóság kiebrudalása után a megyeháza előtt összegyűlt nemzetőrség megválasztotta tisztjeit. Őrnagyul, s közös főparancsnoknak a polgárőrség eddigi őrnagyát, Willax Antal városbíróvá választották, majd egyszerű jelöléssel és közfelkiáltással minden szakasz megválasztotta saját hadnagyát, tizedeseit és szabadosait.²¹

„Az eképp megalakult őrsereg (a) következő napon, március 27-én a szabad ég alatt zászló alá esküdt, s ezzel magát az őrségi szolgálatra, és az alkotandó fegyelmi szabályok megtartására kötelezte.”²²

A pápai kerületi választmány március 28-i ülésén állapította meg a nemzetőrség felszerelésének és szolgálatának szabályait. Újabb sorozóbizottságot állítottak fel, a szolgálati költségek fedezésére megszervezték a nemzetőrségi pénztárat, a fegyelmi szabályzat kidolgozására egy választmányt jelöltek ki. Elrendelték továbbá, hogy minden puskásnak készítenek bádög löszertokokat, vásároljanak a puskákhoz elegendő gyutacsot, golyóöntéshez 1 q önt, valamint az őrzáratok számára 1/2 q lőport. A legközelebbi általános fegyvergyakorlatot április 2-re (vasárnapra) tűzték ki, s hogy kívülállók ne zavarhassák a rendet, a „kincstári major” udvarában rendelték tartani. Az éjjeli őrzáratok rendjéről a következőt határozták: ezen a héten, tekintettel az országos és hetivásárok miatti nagy népseregletre, egész szakaszok, de máskülönben, a vásár-, és ünnepnapok kivételével, fél szakaszok legyenek szolgálatban, vegyesen a polgárőrségből és a nemzetőrségből.²³

Az eképpen kirendelt őrzáratoknak kevés dolga akadt. Komolyabb rendbontás nem fordult elő, csak néhány részeg randalírozót kellett olykor-olykor megfékezni, akik veszekedtek, ablakokat zúztak be, és fosztogattak.²⁴ Az egyetlen feladatot az jelentette, hogy a hatalmi interregnum miatt felbátorodó lumpenelemeket, s az egyébként jámbor, ám a forradalmi átalakulás felett érzett örömben leittasodó és fékevesztett honpolgárokat kordában tartásuk. Amire szükség is volt, mert Pápán is egymást érték ezekben a napokban a nyilvános és kevésbé nyilvános ünnepi ivászatok. Így pl. március 26-án az egyik alsóvárosi magánháznál „nagy botrányra mesztelen táncvigalom tartatott”, amit a polgárőrség az előírásnak megfelelően szétkergetett, az elfogott szemérmesítő férfiakat pedig az őrtanyára kísérte.²⁵

Máskor meg, elfoglaltság híján, magukat szórakoztatták a járőrök. A diákok hosszas filozófiai eszmefuttatásokat folytattak, a „legszebb férfikor”-ban járó polgárőrök idegen asszonyok után leskelődhetek, némelyek pedig, visszaélvén a rájuk bízott hatalommal és fegyverekkel, magánházakhoz törtek be, békés borkiméréseket rohantak meg, lejáratva ezzel a nemzetőrség hírnevét.²⁶

Március 29-én a kijelölt bizottság benyújtotta a fegyelmi szabályzat tervezetét, s miután a választmányi ülés ezt jóváhagyta, kinyomtatásával a főiskolai

nyomdát bízták meg.²⁷ A „Fegyelmi rendszer”, melynek mintájául a polgárőrség régi szabályzata szolgálhatott,²⁸ április 1-én jelent meg 300 példányban. Szigorú előírásai, a szolgálati vétségeket elkövetőkre kirótt magas pénzbírságai a nemzetőrség tiltakozását váltották ki.²⁹ Többen is azzal fordultak a választmányhoz, hogy mivel a szabályzatot eskütétel után hozták, ők pedig a szabályzatra nem esküdtek fel, így ennek rendelkezéseit betartani nem fogják. Miután azonban a választmány képviselője a másnapi fegyvergyakorlaton emlékeztette a nemzetőrséget leített esküjének azon részére, melyben kötelezettséget vállaltak a majdan alkotandó szabályok betartására, a nemzetőrség kénytelen-kelletlen bár, de belenyugodott a megváltoztathatatlanba.³⁰

Ugyancsak április 1-én került szóba a pápai nemzetőrség lakóhelyén kívüli bevetésének kérdése, ami megint csak az országos tendenciával egyező megoldást nyert.³¹ „Hogy a környéken támadható kisebb zavarok csírájában elfojtására az ideiglenes őrsereg kimenjen, azon okból, mivel az ideiglenes őrsereg erre magát nem ajánlotta, és leített esküje által sem kötelezte, de még az őrseregnek jelen nehéz viszo-

nyok közt városunkbóli eltávolítása sem volna tanácsos, a ne talán önkéntesen vállalkozók kivételével – pártolásra nem találván, el nem fogadtatott”, helyette sorkatonaság bevetését javasolják.³²

A kimozdulástól annál inkább is vonakodhattak a pápai nemzetőrök, mivel a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmánytól kért 800 db puskát nem kapták meg, így, szemben a lőfegyverrel rendelkező polgárőrséggel, az ő kezükben továbbra is a régi szűrő és vágófegyverek maradtak. A kerületi választmány április 4-i ülésén számoltak be az első előrelépésről, hogy ti. a nemzetőrségi bizottmány kérésére Grosz Ignác helybeli vaskereskedő már sikerrel kecsegtető tárgyalásokat folytatott 100 db lőfegyver beszerzéséről ausztriai gyárakkal. Egyelőre pedig azt javasolták, hogy a jelenlegi felszereltségi szint mellett különítsék el, és szervezzék házsoronként külön szakaszokba a puskásokat, külön a kardosokat, ez utóbbiaknak javasolván még, hogy kardok helyett inkább közpénzen készülő dzsidával szereljék fel magukat.³³ Ugyancsak az április 4-i ülésen hoztak határozatot a fegyvergyakorlások további rendjéről, elrendelvén, hogy ünnepnapokon az egész osztály vagy zászlóalj, hét-

ÖSSZEÍRÁSA
a Veszprém megyei Nemzeti Őrseregnek.

Pápai szám	Nemzeti név	Nevé	Lakása			Pápai szám	Támadás	Eszközök
			jár	helysz. vagy másik hely	...			
269	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	31	...	...	...
270	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	32	...	...	...
271	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	33	...	...	...
272	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	34	...	...	...
273	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	35	...	...	...
274	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	36	...	...	...
275	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	37	...	...	...
276	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	38	...	...	...
277	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	39	...	...	...
278	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	40	...	...	...
279	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	41	...	...	...
280	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	42	...	...	...
281	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	43	...	...	...
282	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	44	...	...	...
283	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	45	...	...	...
284	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	46	...	...	...
285	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	47	...	...	...
286	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	48	...	...	...
287	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	49	...	...	...
288	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	50	...	...	...
289	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	51	...	...	...
290	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	52	...	...	...
291	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	53	...	...	...
292	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	54	...	...	...
293	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	55	...	...	...
294	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	56	...	...	...
295	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	57	...	...	...
296	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	58	...	...	...
297	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	59	...	...	...
298	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	60	...	...	...
299	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	61	...	...	...
300	Károlyi István	Károlyi István	V.	V.	62	...	...	...

2. ábra. A pápai nemzetőrség május 12-i összeírása
Abb. 2. Registrierung der Nationalgarde von Pápa am 12. Mai

köznapokon pedig az egyes szakaszok gyakorolják a fegyverforgatást és a kötelék-fordulatokat.³⁴

Amíg a választmány a szervezés technikai részleteivel foglalkozott, a lakosság körében régi indulatok kezdtek éledezni. Április elején az ország több városában súlyos incidensek zavarták meg a nemzetország felkészülését. A pozsonyi, fehérvári és szombathelyi antiszemita megmozdulások híre felkavarta a kedélyeket Pápan is. A környékbeli falvak zsidósága félelmében a biztonságosabbnak hitt városba, a pápai nagy zsidó közösség védelme alá igyekezett behúzódni, ami viszont a város keresztény lakosságának ellenségességét váltotta ki. A polgárság az engedély nélkül bevándorló, s a már régebb óta városában tartózkodó, de letelepedési engedéllyel nem rendelkező nagyszámú zsidóság kitelepítését követelte.³⁵ Nyomatékosította fenyegetőzésüket, hogy a kerületi választmány tudomására jutott, hogy a nemzetország is a zsidók ellen szervezkedik.³⁶ A nemzetország kihallgatott tisztjei természetesen mindent letagadtak, s a választmány ebben megnyugodva, melegegett az elmúlt napokban beözönlött zsidóság kiutasításával. Nem így a nemzetország, mely április 30-án este váratlan rohamot intézett a zsidók házaik ellen. Úgy látszik azonban, az ijesztegetésen és a fegyverszerzésen kívül más célja már nem volt e megmozdulásnak, mert miután a halálraremült zsidók kiszolgáltatták fegyvereiket a fékevesztett tömegnek, mégiscsak helyreállt a rend a városban.³⁷

Április folyamán, több okból is, változás történt a pápai nemzetország összetételében. Az állandó lakóhely szerint szerveződő városi nemzetorságnak elvileg is csak időleges és ideiglenes tagjai lehettek az ország különböző pontjairól származó diákok, kiknek nagy része most, hogy kéthetes szünetet rendeltek el a református kollégiumban, kénytelen volt hazamenni, s fegyvereit leadva, a pápai nemzetorságból kilépni.³⁸ Csupán a végzős diákok némelyike maradt ezek után is a városban, s tanárainak magánházaiba járva folytatta tanulmányait és a nemzetőri szolgálatot.³⁹

A legfontosabb változást s a diákság végleges távozását az 1848/XXII. tc., a nemzetorsági törvény pápai kihirdetése és rendelkezéseinek végrehajtása hozta. Erre április végén, május elején kerülhetett sor, melyet a nemzetország átalakítása követett: Pápan csak a törvényben előírt vagyonnal, jövedelemmel vagy képességekkel bíró helyi lakosok maradhattak a nemzetország soraiban, nagyon kevés kivétellel. Ezt támasztják alá a pápai nemzetország május 12-én kelt összeírásának adatai.⁴⁰ A pápai nemzetorságból az átszervezést követően teljesen kiszorult a diákság, s minimálisra esett vissza a mesterlegények, inasok, szolgák, zsellérek száma is. Az állandó helyi nemzetorságoknál az önkéntesség helyébe az általános kötelezettség, az elvi egyenjogúság helyébe a vagyoni megkülönböztetés lépett Pápan is.

A kívülrekedt diákság most a májusban szervezni kezdett, első honvédszászlóalj felé fordította figyel-

mét. Ezek az akkor még „rendes nemzetország”-nevet viselő egységek census nélkül, minden alkalmas egyént befogadtak, így valóságos gyűjtőhelyeivé váltak a fiatal értelmiségieknek.⁴¹ A pápai diákok egy nagyobb csoportja Pesten,⁴² mások a dunántúli megyeszékhelyek toborzóközpontjaiban álltak be honvédeknek.⁴³

A diákság távozásával egyidőben fejezte be működését a pápai kerületi választmány is. Veszprémben május 1-én megalakult a megye „Állandó Bizottmány”-a, ami az eddigi ideiglenes testületek megszűnését vonta maga után. A pápai kerületi választmány május 6-án tartotta záróülését, befejezett jegyzőkönyvét pedig május 9-én helyezték el a megyei Állandó Bizottmány levéltárában.⁴⁴

Miután egyre sürgetőbbé vált a nemzetország országos nyilvántartása, összeírásukra Pápan is sor került. Május 12–13-án 8 összeíróbiztos végezte a munkát, s a megyétől kapott formanyomtatványokra 781 nemzet-, és polgárőr nevét jegyezte fel. Városrészenként külön listákat vezettek, melyeken, valószínűleg a lakásuk szerinti sorrendben, vegyesen írták fel a nemzetőrök, s a még különálló polgárőrök nevét, nemzet-, vagy polgárőri rangját, életkorát és foglalkozását. Az összlétszámban szerepelnek ugyan a polgárország zenekarának tagjai, és a nemzetország „tábori zenészei”, de lévén ők többnyire hivatásos zenészek, a társadalmi összetétel elemzésénél nem bírnak különösebb jelentőséggel, így a továbbiakban velük nem foglalkozom.

A pápai nemzetország összlétszáma 1848. május 12-én a következőképpen alakult.⁴⁵

I. sz. TÁBLÁZAT

PÁPA	nemzetőr	polgárőr	zenész	Összesen
Belső város	150	116	2	268
Alsó város	253	71	11	335
Felső város	135	37	6	178
ÖSSZESEN	538	224	19	781

A polgárország tömegét a zömében kézművesek, kereskedők által lakott Belsőváros (51,8%), a nemzetorságot az Alsóváros földművelőinek tömege adta (47%). Mivel a városban topográfiailag is elkülönültek a különböző társadalmi rétegek, már ezek az adatok is a polgárország és a nemzetország eltérő társadalmi összetételére irányítják a figyelmet, s ez a különbség a foglalkozási összetétel vizsgálatakor még szembetűnőbb lesz.

A polgárország hierarchiája és foglalkozás szerinti összetétele az összeírásakor a következő volt:

II. sz. TÁBLÁZAT
polgári rang

FOGLALKOZÁS	őrnagy	kapitány	főhadnagy	hadnagy	strázsa- mester	káplár	zászlótartó	közlegény	összesen
ÉRTELMISÉGI									5
tisztv.	1	1							2
ügyvéd			1						1
tanár				1					1
művész								1	1
KERESKEDŐ	1	2	4	2		2		5	15
KÉZMŰVES–IPAROS		4	3	6	11	29	2	139	194
FÖLDMŰVELŐ						1		2	3
BIRTOKOS–BÉRLŐ									7
gyáros				2					2
haszonbérelő				2		1		1	4
fogadós								1	1
ÖSSZESEN	2	7	8	13	11	32	2	149	224

A polgárórség nagy részét a város céhes mesteremberei tették ki, (az összlétszám 86,6%-át az iparosok, kézművesek adják) s a 46 felvett foglalkozás közül a következő 10 foglalkozás képviselteti magát a legnagyobb arányban:

1. csizmadia	38 fő
2. szűcs	18 fő
3. fazekas	12 fő
4. varga	12 fő
5. szabó	11 fő
6. tímár	10 fő
7. takács	9 fő
8. csapó	7 fő
9. bogsnár	5 fő
10. pék	5 fő
összesen	127 fő

Egy-egy foglalkozási ágban a ranglétrán való elhelyezkedését vizsgálva, feltűnő, hogy a kereskedők 60%-a, az értelmiség 80%-a, és gyárosok, haszonbérlők 2/3-ad része a tisztikarban (őrnagy–kapitány–főhadnagy–hadnagy) teljesít szolgálatot, míg ugyanitt a polgárórség zömét alkotó iparosok részvétele alig 6,7%! A nemesek egyáltalán nem, a földművesek is csak 3 fővel képviseltetik magukat az egész polgárórségben. A foglalkozásoknak ilyen fajta rangsorolása fényt vet a városban a forradalmat megelőzően uralkodó presztízviszonyokra, s a polgárság belső erőviszonyainak hierarchiájára.

A nemzetórséget ugyanebben az időben egészen másfajta értékrendek, és ami a lényegesebb, más belső arányok jellemzik.

III. sz. TÁBLÁZAT
nemzetóri rang

foglalkozás	kapitány	hadnagy	káplár	tábori pap	zászlótartó	köznőr.	összesen
ÉRTELMISÉGI							87
megyei, városi, uradalmi tisztv.		3	7		1	17	28

foglalkozás	kapitány	hadnagy	káplár	tábori pap	zászlótartó	köznőr.	összesen
orvos, sebész, gyógyszerész		1				6	7
mérnök		1				5	6
ügyvéd	1	2	2			21	26
tanító, tanár		1				10	11
festő, művész			1			4	5
egyházi személy				2		2	4
KERESKEDŐ		1	4			21	26
KÉZMŰVES-IPAROS		1	7			154	162
FÖLDMŰVES			6			236	242
BIRTOKOS-BÉRLŐ							18
földbirtokos		1				2	3
házbirtokos			1			8	9
haszonbérlő						2	2
fogadós						1	1
kocsmáros			1			2	3
EGYÉB			1			2	3
ÖSSZESEN	1	11	30	2	1	493	538

Az 538 fős nemzetőrség zömét (45%-át) a földművesek képezik, magas az értelmiségiek aránya (16,2%), viszont alig találunk néhány kereskedőt (4,8%). Az iparosrétegek még itt is viszonylag nagy számmal képviseltetik magukat (30,1%), közülük is a következő 10 foglalkozás a leggyakoribb: (42 felvett foglalkozásból)

1. csizmadia	24 fő
2. ács	15 fő
3. kőműves	14 fő
4. szűcs	9 fő
5. takács	9 fő
6. szabó	8 fő
7. szűrszabó	8 fő
8. varga	8 fő
9. molnár	6 fő
10. lakatos	5 fő
összesen	106 fő

Míg a polgárőrség összlétszámához mérten nagy tisztikarral rendelkezik, (13,4% a tisztiek aránya) addig ugyanez az arány a nemzetőrségnél csupán 2,2%. A 12 fős nemzetőrségi tisztikarban csak kapitányi és hadnagyi rang létezik, s a tisztiek 75%-a értelmiségi. Mint már említettem, az összeírásból teljesen hiányzik a diákság, és alacsony a kvalifikációt meg nem üző elemek száma is. Létszámuk a következő:

kereskedősegéd	1 fő
aranyműves legény	1 fő
ács legény	1 fő
kalapos legény	2 fő „atyai hatalom alatt” állnak
kőműves legény	1 fő
napszámos	1 fő
földműves	9 fő „atyai hatalom alatt” állnak
összesen	16 fő

Rajtuk kívül bejegyeztek még az összeírási ívbe a Felsővárosban két kőműves, és egy ács legényt, de ők, mint atyai gyámság alatt lévők, már eleve kihagyattak, annál is inkább, mert a fegyverbeszerzés terheit sem akarták vállalni.

Az utóbbi indok egyébként korántsem volt kizáró, sokkal inkább kibúvókeresés azok részéről, kiknek a nemzetőri szolgálathoz nem fűlt a foguk. A Belsővárosban 5-en, a Felsővárosban 35-en jelentették ki, hogy fegyvert szerezni nem képesek, közülük egy kőműves semmilyen körülmények között nem akart fegyvert fogni a kezébe. A fegyverbeszerzés valóban tetemes anyagi terheit főleg a földművelők (24 fő) és a szegényebb kézművesek (14 fő) vonakodtak vállalni. Ezzel szemben azt, hogy valaki fegyvert kér magának, az egész nemzetőrségben 2 személynél fordult csak elő: egy alsóvárosi földműves, és egy napszámos mert csak ezzel dicsekedni.

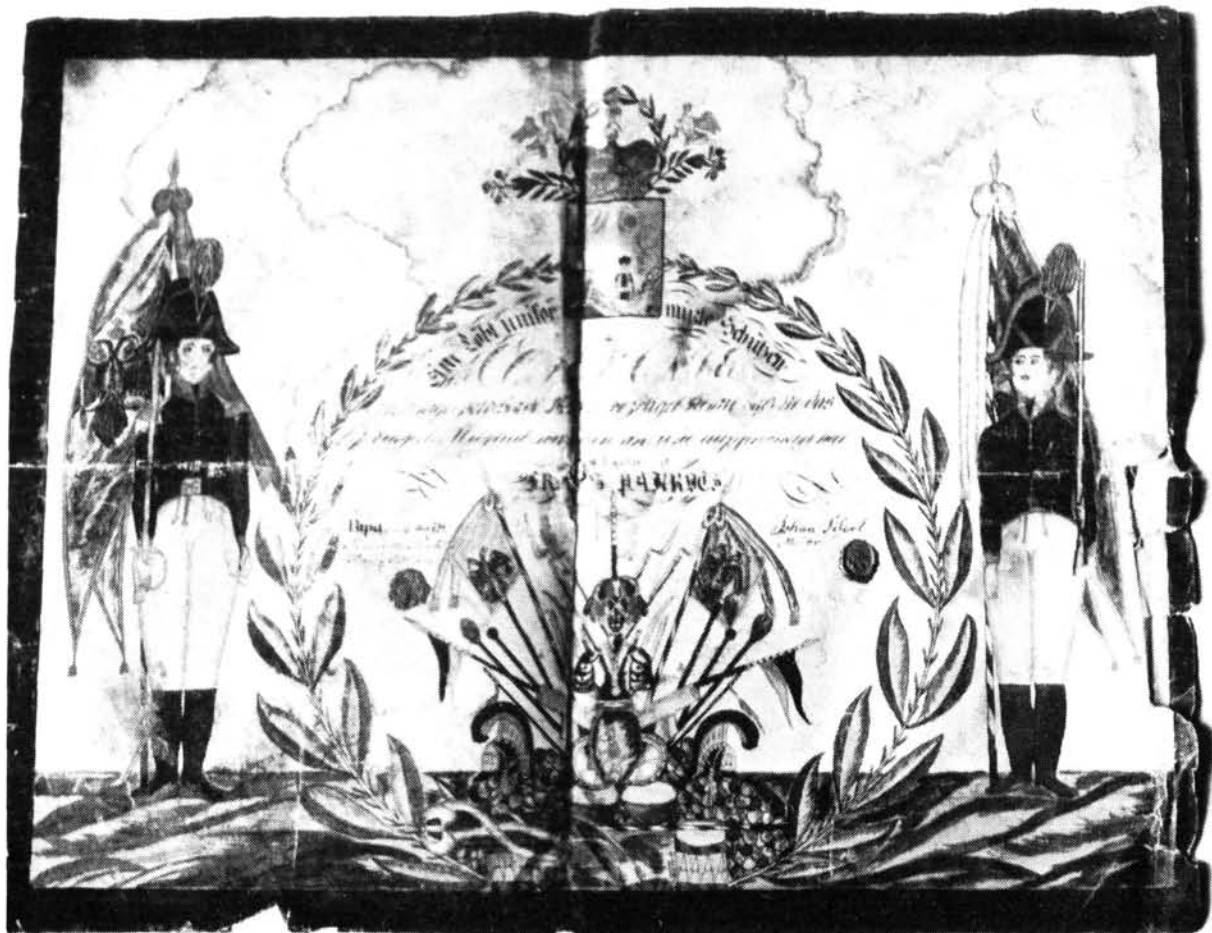
Önkéntesek felvételekor a pápai nemzetőrség inkább csak kor-, nem pedig kvalifikációbeli kedvezményt adott. Míg a nemzetőrség legnagyobb része a törvényben előírt 20–50 éves, kötelezően besorozott férfiakból állt, 21 fő önkéntesen lépett szolgálatba. Ők kisebb részben az előírtnál fiatalabb, nagyobb

részben idősebb nemzetőrök, vagy továbbra is szolgáló polgárőrök voltak. Egyébként eléggé ragaszkodtak a felső korhatárhoz, így pl. továbbszolgálatra köteleztek 4 alsóvárosi polgárőrt, kik idősebb korukra való tekintettel (48–49 évesek voltak már) kérték felmentésüket. Ugyancsak felmentését kérte betegség miatt 11, sérülés miatt 1, testi hibájára való tekintettel 1 fő, valamint egy sokgyermekes özvegyember.⁴⁶

A fent ismertetett összeírást azonban, hiába sürgette, nem kapta kézhez a megyei Állandó Bizottmány. A város ugyanis tanácstalan volt a polgárőrség különállását illetően, s nem merte a listákat, melyekre külön vették fel a polgárőröket, továbbküldeni.

A polgárőrség testülete feudális kiváltság, a polgárjog birtoklása szerint szerveződött, nem így a nemzetőrség, melynek tagságát nem kötötték semmiféle előjogokhoz, csupán bizonyos cenzushoz. Ez még csak elvi különbség lett volna a két testület között, de ebből fakadt a valóságos és lényegesebb különbség, az ti., hogy más-más társadalmi bázisra épültek, és eltérő érdekeket hordoztak.

Egyelőre az erős hagyományokkal rendelkező polgárőrség tűnt az erősebbnek. Fennálló szervezeti

3. ábra. A pápai német polgárőrség kapitányának díszoklevele
Abb. 3. Ehrenurkunde des Kapitäns der deutschen Bürgerwache von Pápa

keretei a napóleoni háborúk alatt jöttek létre,⁴⁷ Pápán 1812-től vannak adatok polgárország létezéséről.⁴⁸ A pápai polgárság két, nemzetiség szerint elkülönülő századot hozott létre. A századok mind egyenruhájukban, mind vezényleti nyelvükben, de még összetételükben is különböztek egymástól. A német század tagjai kalmárok, posztósok, bábosok, szabók és német vargák voltak, és zöld frakkban, sárga csizmanadrágban, valamint háromszögletű tollas kalapban jártak. A magyar század tagjai csapók, szűcsök, szűrszabók, tímárok, csizmadiák és magyar vargák voltak, magyar kék posztóból készült, fekete sujtásos mentét és nadrágot hordtak, hozzá fekete csákót,⁴⁹ vezényleti nyelvük pedig, az 1813-ból származó szabályzatuk szerint kötelezően (!) a magyar volt.⁵⁰

A polgárország születésekor annak karhatalmi, rendfenntartó feladatát iktatták törvénybe,⁵¹ a bekövetkező békés évtizedek azonban ezt feleslegessé tették. Ekkor az eddigi másodlagos szerepük, a parádézás, az ünnepek és ünnepélyek fényének, hangulatának emelése került előtérbe.⁵² Az 1830–40-es évekre azután, a fegyveres polgárorségi szolgálat a polgárjog gyakorlásától elválaszthatatlan kötelességgé vált, s ahogy csökkent a „polgárjog” társadalmi, gazdasági értéke, úgy a polgárőri szolgálat, s a vele járó tetemes kiadás is mindinkább teherré változott.

Az 1830-as évek közepétől 90 váltóforint fegyverváltásot fizetett Pápán még az is, aki polgárrá felvételekor testi hibája, vagy rossz egészségi állapota miatt nem tudta ellátni a polgárorségi szolgálatot, de ugyanígy fizethetett az is, akinek nem volt a polgárfelvételkor polgári egyenruhája, ha csak nem talált két kezes az ígérete mellé, hogy a ruhát egy éven belül elkészítteti.⁵³ Hogy mennyire vigyáztak a „mundér becsületére”, s mennyire komolyan vették a polgárorségi szolgálatot a város elöljárói, kitűnik abból is, hogy a polgárország becsémeléséért, a szolgálat megtagadásáért több polgárt fosztottak meg jogaitól, s zártak ki a polgári közösségből.⁵⁴

Az 1837-es rendszabás még a polgárjog elnyerése utáni kötelességgé tette a polgárorségi szolgálatot,⁵⁵ 1842-től kezdve pedig már a polgárjog elnyerésének feltétele lett a polgárőri szolgálat (az egyenruha és a fegyver felvételének) vállalása.⁵⁶

Paradox módon, mindezen növekvő terhek ellenére, a polgárország 1848 tavaszán, a nemzetország megalakulása után is ragaszkodott testületi különállásához, amiben egyesek talán a felszámolt feudális előjogok utolsó bástyáját látták. Úgy tűnik, a zömében jobb módú iparosokból, kereskedőkből álló testület nem akart a paraszti tömegeket magába fogadó nemzetország szintjére „leszállni”, soraiba vegyülni, mert május közepén kéttagú küldöttséget menesztettek a kormányhoz, hogy testületük további különállására engedélyt nyerjenek. Az elsőként felkeresett Szemere Bertalan belügyminiszter⁵⁷ elutasíthatta kérelmüket, mert ezután a hadügyminisztériumhoz fordultak, de már úgy módosították kérésüket, hogy a pápai polgárország együttes beosztását kéri a szerveződő honvédseregbe. Kérésüket itt is elutasították, s a helybeli nemzetorséggel való egyesülésre szölitották fel őket.⁵⁸

Az egyesülés május 26–27-én ment végbe, s 28-án már az egységes nemzetország összeírását végezheték el a városban.⁵⁹ Az új összeírásban már csak a nemzetorségi rangokat tüntették fel, s a létszám is 814 főre emelkedett.⁶⁰ Ezt az összeírást küldték most már a veszprémi Állandó Bizottmánynak két példányban, melyek közül az egyik a megyében maradt, a másikat a kormányhoz küldték fel.⁶¹

Az összeolvadásakor a legnagyobb vihart a tisztikar újjáválasztása kavarta. A szemtanú szerint mind a tisztválasztás módszere (a korteskedés), mind a megválasztott tisztok a polgárság ellenszenvét vívták ki.⁶² Fokozta az ellenszenvet a polgárország tisztikarának félelme, hogy nagy számuk miatt a nemzetországban majd csak közlegényként szolgálhatnak.⁶³ Mindenesetre ez a pozícióféltés is oka lehetett a polgárország különállási kísérletének – tegyük hozzá – nem alaptalan oka. Félelmük ugyanis beigazolódtott, mivel a 30 polgárorségi tisztből csak 10 maradhatott továbbra is a tisztikarban, igaz ugyan, hogy a nemzetország eddigi tisztjei még többet veszítettek, a 12 főből 3 maradt eddigi pozíciójában. Első ízben került a tisztikarba 8 fő, így az egyesített őrsereg tisztikarának létszáma pontosan a fele lett a korábbiak összlétszámának.

A két nemzetőri összeírást összehasonlítva, a következő változások mutathatók ki a tisztikarok összetételében:

IV. sz. TÁBLÁZAT

A TISZTIKAROK ÖSSZETÉTELÉNEK VÁLTOZÁSA

	A polgárország tisztikara 1848. máj. 12.	A nemzetország tisztikara 1848. máj. 12.	Az egyesített nemzetország t. kara 1848. máj. 28.
FOGLALKOZÁS			
ÉRTELMISÉGI	4	9	9
tisztv.	2	3	4

FOGLALKOZÁS	A polgárőrség tisztikara 1848. máj. 12.	A nemzetőrség tisztikara 1848. máj. 12.	Az egyesített nemzetőrség t. kara 1848. máj. 28.
ügyvéd	1	3	2
mérnök		1	2
tanár	1	1	1
gyógyszerész		1	
KERESKEDŐ	8	1	
KÉZMŰVES–IPAROS	14	1	8
BIRTOKOS–BÉRLŐ	4	1	4
földbirtokos		1	
gyáros	2		
haszonbérlő	2		1
magánzó			3
ÖSSZESEN	30	12	21

Feltűnő, hogy a kereskedők teljesen kiszorultak, míg az értelmiség megtartotta márciusban szerzett pozícióit, hasonlóan kedvező maradhatott (bár létszámuk visszaszorult) az iparosok részvételének aránya. Mindez annál meglepőbb, mivel pl. Győrött ugyanebben az időben a kereskedők fölényes győzelmével végződött a kereskedők–iparosok tisztválasztási pártharca,⁶⁴ így ez az eltérés arra utal, Pápa más

városokétól eltérő, sajátos belső értékrenddel rendelkezett, mely ugyanilyen sajátos változáson ment keresztül.

Az egyesített nemzetőrség tiszti és tiszthelyettesi karának létszámából, annak összetételéből a pápai nemzetőrség szervezeti felépítésére is következtethetünk.⁶⁵

V. sz. TÁBLÁZAT

FOGLALKOZÁS	őrnagy	kapitány	főhadnagy	nemzetőri rang alhadnagy	őrmester	káplár	szabados	összesen
ÉRTELMISÉGI								17
megyei, városi, uradalmi tisztv.	1		1	2		3		7
ügyvéd		1	1		1	2		5
mérnök				2				2
tanár			1					1
művész							2	2

FOGLALKOZÁS	örnagy	kapitány	főhadnagy	nemzetőri rang			szabados	összesen
				alhadnagy	örmester	káplár		
KERESKEDŐ						1	2	3
KÉZMŰVES–IPAROS		2	3	3	4	18	18	48
FÖLDMŰVELŐ					1	12	8	21
BIRTOKOS–BÉRLŐK								10
földbirtokos						1		1
haszonbérlő				1	1	1		3
gyáros					1			1
kocsmáros						1		1
magánzó		1	2			1		4
EGYÉB						1	1	2
ÖSSZESEN	1	4	8	8	8	41	31	101

A nemzetőrség helyben választott ideiglenes őrnagya ismét Willax Antal városbíró, a polgárőrség korábbi őrnagya lett. Ezt a tisztelet június közepéig töltötte be, akkor nádori rendeletben gr. Esterházy Károlyt, a győr megyei főispánt, volt századost nevezték ki a pápai nemzetőrség őrnagyává.⁶⁶ Veszprém vármegye 66 nemzetőr-kapitányságából 4 létesült Pápán,⁶⁷ ezek élén egy-egy kapitány állott. Mindegyik századhoz 2 főhadnagy, 2 alhadnagy, 2 őrmester, 5 káplár, 4 szabados, és kb. 170–175 köznemzetőr tartozott. Kiegészítette ezt a létszámot: 1 hadügyvéd, 1 ezredorvos, 1 alorvos, 1 főorvos, 2 táborigazgató, 1 zászlótartó, 6 táborigazgató, és a táborigazgató zenekar.

A pápai nemzetőrség felfegyverzettségéről csak közvetett adatok állnak rendelkezésünkre. A volt 224 fős polgárőrség ellátottsági szintje ismeretlen, csak feltételezhetjük, majd mindenkinek kellett rendelkezni puskával. Ugyanígy rendelkezhetett bizonyos mennyiségű lőfegyverrel a vagyonosabb polgári réteg, s a nemesi származású értelmiség, míg a város más társadalmi rétegei a zsidóktól szereztek fegyvereket a már leírt módszerrel. Nagy segítség volt, hogy szinte az országban is egyedülálló módon, Bécsből sikerült a kért 100 lőfegyvert beszerezni.⁶⁸ A pápai nemzetőrség júliusi kimozdításakor felvett jegyzék arról tájékoztat, kik azok, akik „fegyverrel el látva vannak, nem különben kik azok, kiknek fegyverek vagyon, és azt használatul a sor huzottaknak által engedik”.⁶⁹ A 235 kisorsoltból, akiket a nemzetőrség drávai védővonalára szándékoztak küldeni, csupán 36 fő rendelkezett saját lő-

fegyverrel. 86 db. lőfegyvert, vegyesen vadász-, és szuronyos puskákat vettek át másoktól, a kisorsoltakon kívül még 19 önkéntest láttak el használható mordállal.⁷⁰ Ecker János győri polgár október elején kelt naplóbejegyzése már a zsidókkal kiegészített nemzetőrsegről tudósít: „A pápai nemzetőrök közül mintegy négyszáznak puskája van, a többi ezer szénavevellával, kaszával, lándzsával van felszerelve.”⁷¹ Leírása egybevág a fentiekkel, így megállapíthatjuk, a pápai nemzetőrségnek csak kb. 1/3-a rendelkezett lőfegyverrel, a többiek felszerelése régi szűrő-vágó fegyverekből és paraszti szerszámokból állhatott.

A pápai nemzetőrség szervezésének utolsó fázisához június elején érkezett. A Kossuth Hírlapja pápai tudósítója a következőképpen számolt be erről: „Az előítéletek bilincsei nálunk is kezdenek hullani. Az izraeliták nemzetőreink közé soroztatván, tisztjeik választásába is befolyanak.”⁷² A valóság azonban korántsem volt ennyire rózsás. Szó sem volt az előítéletek feladásáról, s a demokratikus jogok kiterjesztéséről, sokkal inkább arról, hogy a zsidók nemzetőri szolgálatba állításának árán minél több keresztény nemzetőrt megmenthessenek a Dráva mocsaraiban való őrszolgálatról.⁷³ Eljárását a pápai magisztrátus a következőkkel indokolta: „... nehogy ezek, kik szeretett honunk jótéteményeit és boldogságait leginkább élvezik, a haza javára szolgáló alkalmakban a haza megmentésére célzó gondokban túlterhelt keresztényekkel elkülönözve kín éltessenek”!⁷⁴ Nem is „kíméltettek”, mert amilyen mértékben elzárkóztak előlük még március–áprilisban, most éppolyan

mértékben igyekeztek szolgálatba fogni őket. Míg a város keresztény lakosságának kb. 6%-át sorozták be a nemzetörségbe, addig ez az arány a zsidók esetében éppen a duplája, 12% volt.⁷⁵ A pápai nemzetörség létszáma ezek után 1136 főre emelkedett, ebből 322 fő, állományának 28%-a volt zsidó.⁷⁶ A pápai zsidók persze most már nem vették jó néven a „jogok kiterjesztését”, sőt foggal-körömmel tiltakoztak e „megtiszteltetés” ellen a maguk módján. A pápai nemzetörség iratai közt fennmaradt felmentési kérelmek nagy részét ők írták. Indokaik változatosak voltak, volt aki a vagyonát terhelő perre,⁷⁷ s más, aki megromlott egészségi állapotára hivatkozva kérte felmentését.⁷⁸ A „tehetősebb betegesek” 27 fős jegyzékén nagyjából szintén zsidók szerepeltek.⁷⁹ Slezinger Lipót pipagyáros azzal próbál a szolgálat alól kibújni, hogy kimozdulása esetén éhhalál fenye-

getné azt a kb. 100 keresztény és izraelita családot, kiket az ő gyára juttat kenyérhez.⁸⁰

Akinek nem sikerült eleve felmentetnie magát, s kisorsolták a szolgálatra, maradt még egy esélye azt elkerülni: ha tudott maga helyett helyettést fogadni. Sor is került erre az aktusra Pápán, méghozzá tömegméretekben, és a legnagyobb botrányok közepette.⁸¹ A társadalmi egyenlőségnek már a látszatát is feladva, a Dráva-vonalra indulók 2. váltásának kiállításakor, augusztus elején, a kisorsolt 235 főből 108-an, köztük nagy számmal a zsidók, kisebb-nagyobb összegek lefizetésével és puskáik kölcsönadásával váltották meg magukat.⁸²

A pápai előljárásiak manőverei végül azonban mégsem hozhatták meg a remélt eredményt, mert Jellacic üldözésekor egyetlenegy pápai nemzetőr sem kerülhetett el a kimozdulást.⁸³

JEGYZETEK

- Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Könyvtár kéziratára (a továbbiakban DRKK) 0. 794. Miscellanea 289. sz. Nemzetörségi összeírások és iratok.
- A pápai nemzetörségről a következő művek tesznek említést: PLOSSER Ferenc: 1848/49-ik év eseményei Pápán (A pápai római katolikus plébánia évkönyvének ismertetése) (= Pápai Lapok (a továbbiakban PL) 1881. 14–24. sz. folyamatosan, KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület Pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896. 251–257. p. (a továbbiakban KIS) KIS Ernő: Pápa város fegyveres polgársága = PL 1902. 3–4. s. KIS Ernő: Pápa részvétele az 1848–9-iki szabadságharcban = KAPOSSY Lucian: Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905. 95–100. p. (a továbbiakban KAPOSSY) HORVÁTH Elek–TÓTH Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke. Pápa, 1936. 41–43. p. (a továbbiakban HORVÁTH–TÓTH) BERNSTEIN Béla: a negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók. Bp., 1939. 55–57. p. (a továbbiakban BERNSTEIN) KUSZÁK István: Ébren a magyar. Győr, 1948. 25–33. p. (a továbbiakban KUSZÁK) LIPTÁK Gábor–ZÁKONYI Ferenc: Veszprém megye a szabadságharcok idejében. Veszprém, 1957. 82–84. p. (a továbbiakban LIPTÁK–ZÁKONYI) KOPASZ Gábor: A veszprémi nemzetőrök szerepe 1848-ban a baranyai Dráva-vonal védelmében. = A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 5. (1966) 259–270. p. (a továbbiakban KOPASZ) Smidt Lajos: Egyéni élmény a szabadságharcból (dukai Takács Gyula emlékezése) = Vasi Szemle 1967. 4. sz. 593–596. p. (a továbbiakban SMIDT) CSERNY Margit: Adatok az 1848-as forradalom és szabadságharc történetéhez Veszprém megyében = A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 9. (1970) 125–144. p. (a továbbiakban CSERNY) A pápai kollégium története. Bp., 1981. 196. p. A legtöbb forrást, bár a nemzetörség szervezése nem tartozik szorosan vizsgálódása tárgyához, a következő munka idézi: HUDI József: Veszprém megyei paraszttörmények 1848/49-ben. = Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Veszprém, 1984. 337–526. p. (a továbbiakban HUDI)
- URBÁN Aladár: A nemzetörség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp., 1973. (a továbbiakban URBÁN)
- HUDI 357. p.
- PL 1881. 14. sz. 2. p., KAPOSSY 95. p., HUDI 357. p., A pápai kollégium története 196. p.
- KAPOSSY 95. p., HUDI 366. p., LIPTÁK–ZÁKONYI 82. p., A pápai kollégium története 196. p.
- HUDI 384. p.
- A pesti polgárőrség szerepéről: Források Budapest múltjából I. Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez 1686–1873. Bp., 1971. 83. p., vö. URBÁN 13. p.
- DRKK 0.469. sz. „Fegyveres kék polgárság jegyzőkönyve, 1812–1829., 1847.” 6. p. 1813. március 16. (a továbbiakban Fegyv. polg. jkv.) „Minden Tanács Által választandó Főtisztnek első kötelessége lésszen nem idegen, hanem honni nyelven a fegyverbéli fogadásoknak módját . . . minél előbb megtanulni!”
- HUDI 354. és 366. p.
- Március 21-én lépett hasonló, közös őrszolgálatba a polgárőrség és a diákság Győröt is. = Győr 1847–1850-ben, ahogyan egy lokálpatrióta látta. (Személyek ECKER János kézirat naplójából) Győr, 1973. (a továbbiakban ECKER) 63. p. A diákság szerepéről általában és Pápán: URBÁN 29–30. p.
- HUDI 509. p.
- Hetvényi István kenesei néptanító emlékirata. (a továbbiakban HETVÉNYI) kézirat gépelt másolata, 8–9. p. A kézirat eredetije Sopronban dr. Várhelyi Lajosné, Hetvényi Erzsébet birtokában, gépelt másolatát az emlékirat egy részének közreadója, dr. Varsányi Péter István bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúton mondok köszönetet. Az emlékirat egészét regényesítve feldolgozta KUSZÁK, a délvidéki harcokra vonatkozó részleteit, és további részleteit közölte VARSÁNYI Péter István: Hetvényi István emlékirata = Hadtörténelmi Közlemények 1983. 3. sz. 468–489. p., valamint Tanulmányok Csongrád megye történetéből VI. kötet. Szeged, 1983. 199–211. p.
- Helytörténeti Múzeum Pápa, nyomtatvány az állandó kiállításban, leltári sz. 66.100. „Főszőlőtás Pápa Vároza . . .”
- Veszprém megyei Levéltár, állandó bizottmány iratai 372/1848. sz., a pápai kerületi választmány

- jegyzőkönyve március 26. 1. p. (a továbbiakban VemL áll. biz. ir. 372/1848., p. ker. vál. jkv.)
16. HUDI 366. p.
  17. HUDI 371–372. p. A magyarosodási irányzat egyik vezéralakja éppen az ekkor pápai Lőw Lipót főrabbi volt. A pápai zsidóság létszámának alakulásáról: KOVÁCS Eszter: Pápa. Földrajzi tanulmány. Szeged, 1939. 39. p.
  18. HETVÉNYI 8. p.
  19. Pápán: VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. iratai, szám nélkül, március 26., vö. HUDI 372. p. Pesten: Források Budapest múltjából I. 175. p. Gyórt: ECKER 62. p.
  20. VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. március 28., 4. sz. vö. HUDI 372. p.
  21. VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. március 28., 3. sz.
  22. Uo.
  23. Uo., Vö. HUDI 506. p., a 85. sz. jegyzetben
  24. KUSZÁK 28. p., vö. HUDI 358. p.
  25. VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. március 28., 5. sz.
  26. A visszaélésekről: VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. április 1., 15. sz., a diákokról: KUSZÁK 28–32. p., a győri őrzatok hasonlóságáról: ECKER 61–63. p.
  27. VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. március 29., 10. sz.
  28. DRKk 0.496. Fegyv. polg. jkv. 6. p.
  29. DRKk 0.794. Misc. 198. sz. „Fegyelmi rendszer” (nyomatvány)
  30. VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. április 1., 14. sz.
  31. Az egész országból egyetlen esetről tudunk csupán, hogy a nemzetőrséget lakóhelyétől kizárva, karhatalmi célokra (a győri nemzetőrség akciója a ravaszdi erdőfoglalók ellen) próbálták felhasználni. = ECKER 80. p., vö. URBÁN 120. p.
  32. VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. április 1. 16. sz.
  33. VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. április 4. 20. sz.
  34. Uo.
  35. HUDI 373–374. p.
  36. VemL áll. biz. ir. 372/1848. p. ker. vál. jkv. április 13. 22. sz. vö. HUDI 373. p.
  37. HUDI 374. p.
  38. HETVÉNYI 9. p.
  39. SMIDT 593. p.
  40. DRKk 0.794. Misc. 289. A pápai nemzetőrség városrészenkénti összeírása.
  41. URBÁN 266–267. p.
  42. KAPOSSY 95. p., KIS 251–252. p., LIPTÁK–ZÁKONYI 82. p., URBÁN 266. p., HETVÉNYI 10. p., A pápai kollégium története 196. p.
  43. HETVÉNYI 10. p.
  44. VemL áll. biz. ir. és jkv. 372/1848. május 9.
  45. DRKk 0.794. Misc. 289. a pápai nemzetőrség összeírása 1848. május 12. A továbbiakban külön hivatkozás nélkül használom fel adatait.
  46. Az összeírás „észrevételek” rovatában található a felmentést kívánók indokai, valamint a kérelmek elutasításai, az önkéntesség jelölése, és a „fegyvert szerezni nem képes” megjegyzés.
  47. TAKÁCS Sándor: Kémvilág Magyarországon. Bp. 1980. 92. p. A pápai polgárőrség múltjáról: PL 1902. 3–4. sz.
  48. DRKk 0.469. Fegyv. polg. jkv. A kötet végétől visszafele kezdődő lapszámozás 1. p., „... 1812-ben a mely Pápai Polgárok az Fegyver alatt lévő Polgári Szolgálatól magokat pénzzel megváltották ...”
  49. MITHAY Sándor: Polgárfelvétel Pápán és a fegyveres polgárság (kézirat) 15. p. A szerző a pápai tanácsülési jegyzőkönyvek megmaradt példányait kivonatolta, s ő maga bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúton mondom köszönetet! (a továbbiakban MITHAY)
  50. DRKk 0.496. Fegyv. polg. jkv. 6. p.
  51. 1808/II. tc. 13 §: „A szabad királyi és bányavárosok(nak) ... nyílt háború idején, minden veszedelem esetére a belső biztonság védelme végett kellőleg felszerelt s fegyverrel ellátott polgárőrséget kell az országgyűlés által meghatározott módon tartaniok ...” = Magyar Törvénytár. 1740–1835 évi törvényczikkek. Bp. 1901. 379. p.
  52. MITHAY 12., 16. p.
  53. MITHAY 5. p.
  54. MITHAY 9–10. p.
  55. DRKk 0.469. Fegyv. polg. jkv. 16. p.
  56. MITHAY 11. p.
  57. KAPOSSY 344. p.
  58. PL: 1881. 14. sz. 2. p., vö. PL 1902. 4. sz. 3. p.
  59. Az egyesülés időpontjára a következő adatok utalnak: Lőw Lipót Csány Lászlóhoz írt, május 25-én kelt levelén még ez az utóirat áll: „Városunkban a fegyveres polgárság a nemzeti őrsereggel nem egyesült még eddig.” = Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc leveletára. Bp. 1950. I. kötet 256–257. p. Május 28-án már egységes nemzetőrség szerepel az összeírásban.
  60. DRKk 0.794. Misc. 289. a nemzetőrség május 28-i összeírása
  61. VemL áll. biz. ir. 556/1848.
  62. PL 1881. 14. sz. 2. p.
  63. A győri polgárőrséget is hasonló okok tartották vissza az egyesüléstől = ECKER 84. p.
  64. BALÁZS Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején Bp. 1980. 261. p.
  65. A nemzetőrség május 12-i és 28-i összeírásának összevetése
  66. BONA Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Bp. 1983. 357. p., vö. URBÁN 106., 387. p.
  67. HUDI 367. p.
  68. URBÁN 169. p.
  69. DRKk 0.794. Misc. 228/12. sz.
  70. DRKk 0.794. Misc. 288. szám nélkül
  71. ECKER 115. p.
  72. CSERNY 134. p.
  73. A magyar kormány zömében dunántúli nemzetőrökből álló védkordont állított a horvát betörés elhárítására a Dráva-vonalra. Pápa egy-egy váltásban 380 nemzetőrt tartozott kiállítani (= DRKk 0.794. Misc. 289/12. sz.), természetesen, hogy ebből a létszámból minél többet zsidókkal szerettek volna kiállítani, s egy-egy váltásba végül is 83–86 zsidó került.
  74. BERNSTEIN 55. p.
  75. Pápa összlakossága Fényes Elek adatai alapján 16 183 lélek, ebből 2714 zsidó. A nemzetőrség összlétszáma 1136 fő, ebből 322 fő zsidó. (FÉNYES Elek: Magyarország geográfiai szótára III. kötet Pest 1851. 194. p.)
  76. DRKk 0.794. Misc. 289. szám nélkül Izraelita nemzetőrök sorsolási listája 322 névvel.
  77. DRKk 0.794. Misc. 289./9. sz. Rapoch Ignác kérelme
  78. DRKk 0.794. Misc. 289./10. sz. Schwarz Bernath kérelme
  79. DRKk 0.794. Misc. 315. sz.
  80. DRKk 0.794. Misc. 289/8. sz. Slezinger Lipót kérelme
  81. URBÁN 162. p., és a 206. p.-n a 193. sz. jegyzetben
  82. DRKk 0.794. Misc. 289./6. sz. Helyettesállítók, helyettesek, a megváltási összeg és a beadott fegyver összeírása.
  83. PL 1881. 16. sz. 2. p., vö. KAPOSSY 97–98. p.

ANDRÁS MOLNÁR

NATIONALGARDE AUS PÁPA IM FRÜHJAHR 1848

Im Frühjahr 1848 wurden im ganzen Land Nationalgardentruppen zur Verteidigung der revolutionären Errungenschaften und zur Aufrechterhaltung der Ordnung organisiert. In dem Marktflecken Pápa wurden die ersten Einheiten von den Mitgliedern der alten bewaffneten Bürgerwache und den Schülern des reformierten Kollegiums gegründet, später hat man auch die Einwohner der Stadt miteinbezogen. Im März und April wurden Waffenübungen veranstaltet, man

hielt Streifendienst in der Stadt. Im Mai wurden die Schüler aus der Nationalgarde entlassen, die Führung übernahmen die adelige Intelligenz und die Komitatsbeamten, die Bürgerwache hat seine bisherigen Privilegien, seine Sonderstellung verloren. Im Juni wurde infolge der erhöhten Gefahr der ausländischen Intervention die Nationalgarde von Pápa, die bei der Verteidigung der Drau-Linie eingesetzt wurde, mit vielen, bis dahin ausgeschlossenen Juden ergänzt, bzw. verstärkt.